

УДК: 327(438)

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ У ПОЛЬЩІ: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ

Руслан Демчишак

Національний університет "Львівська політехніка"

(стаття надійшла до редколегії 2.09.2015 р., прийнята до друку – 8.10.2015 р.)

© Демчишак Р., 2015

З'ясовано специфіку, основні етапи та динаміку процесу євроінтеграції у Польщі, досліджено суспільні перетворення всередині країни, а також участь Польщі у міжнародних організаціях різного рівня, як фактор прискорення євроінтеграції.

Ключові слова: ЄС, євроінтеграція, Польща, міжнародні організації, реформи.

FEATURES OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS OF POLAND: INTERNAL AND FOREIGN POLICIES DIMENSIONS

Ruslan Demchyshak

This work describes specific features, basic stages, and dynamics of the eurointegration process of Poland.

The objective of this research is to clarify peculiarities of the process of European integration of Poland, in particular, the analysis of the internal policy (which is converting of different spheres of public life aimed at compliance with the European standards) as well as foreign policy (diplomatic negotiations with the EU structures and participating in international organizations as a factor of European integration acceleration) constituents. The systemic and structural, comparative, and historical methods of research were used.

It is determined that the way of European integration of Poland lasted about fifteen years. During this time, the state carried out the reforms practically in each sphere of public life in order to follow the Copenhagen criteria. As for the major events of this process, it is possible to include: the signing of the European Association Agreement in 1991 which launched the systematic dialogue between Poland and the EU and assisted social transformations in the country; the summit in Copenhagen in 1993 proclaimed that the states who signed the Agreement can become full-fledged members of the European Union meeting certain criteria; an official request for membership in the EU in 1994; launching of official negotiations between the parties in 1998; entering of the Republic of Poland the European Union in 2004. During the years of the integration Polish-Lithuanian Commonwealth concentrated the efforts both on changes in the domestic policy of country (economic, judicial, institutional and other reforms) and on a collaboration of the regional same as the collaboration of international levels (participating in the Vyshegrad association, entering NATO, collaboration within the Weimar triangle etc).

For Ukraine, the experience of joining the EU by our western neighbor, Poland, is extraordinarily topical, as the analysis of positive and negative moments of this process can accelerate affiliation with the Euroatlantic structures.

Key words: the European Union (EU), European integration, Poland, international organizations, reforms.

У контексті пріоритетності європейського шляху розвитку України важливого значення набуває досвід євроінтеграції країн Центрально-Східної Європи, насамперед Республіки Польща, яка, окрім історичної та географічної близькості з Україною, виступає важливим економічним партнером та локомотивом європейського руху нашої держави. Науковий аналіз процесу інтеграції Польщі до ЄС має вагомe значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України

на сучасному етапі, дає змогу сформулювати практичні рекомендації для нашої країни на шляху до європейських структур.

Окремі аспекти проблеми, як правило, етапи дипломатії між Польщею та ЄС досліджували М. Б. Басараб [1], С. В. Бочаров [4], В. В. Копійка [11]. Предметом цієї роботи виступає комплексне та системне дослідження усіх складових внутрішньополітичного та зовнішньополітичного вимірів процесу євроінтеграції Республіки Польща.

Мета роботи – з'ясувати особливості євроінтеграційного процесу Польщі, зокрема проаналізувати внутрішньополітичні (перетворення у різних сферах суспільного життя країни з метою відповідності європейським стандартам) та зовнішньополітичні (дипломатичні переговори зі структурами ЄС та участь у міжнародних організаціях як фактора прискорення євроінтеграції) складові.

Точкою відліку тривалого шляху Польської держави до Європейської спільноти став червень 1988 року, коли між Радою економічної взаємодопомоги (організацією економічної співпраці країн “соцтабору”) та Європейською економічною спільнотою була підписана Спільна Декларація про взаєморозуміння, завдяки чому Республіка Польща змогла встановити дипломатичні відносини з ЄЕС. Раніше належність Польщі до країн соціалістичного табору та перебування в орбіті зовнішньополітичного впливу СРСР унеможлилювали будь-які зв'язки із Західною Європою. Окрім того, 1970–1980-ті роки виявились складними для поляків через глибоку економічну та політичну кризи, зокрема економічні труднощі зумовили зниження життєвого рівня населення та призвели до ускладнень у соціальній сфері. У цих умовах політичні лідери розуміли необхідність змін як всередині держави, так і в переорієнтації її зовнішньополітичного вектора. А крах комуністичних сил на виборах до Парламенту 1989 року відкрив Польщі шлях до змін, а саме – до кардинальної трансформації економічної, політичної та соціальної систем. Перехід до ринкової економіки та інтеграція держави до Європейської спільноти були визнані оптимальним шляхом розвитку держави та головною передумовою тривалого економічного зростання. Тому вже у липні 1989 р. була заснована Місія Республіки Польща при Європейській Спільноті у Брюсселі, а у вересні 1989 р. між Польщею та ЄЕС був підписаний договір про торговельно-економічну співпрацю. Ці роки стали основою для проведення подальших переговорів щодо інтеграції Польщі до Європейського Союзу.

Вперше на офіційному рівні про намір Польщі вступити до складу ЄЕС заявив прем'єр-міністр країни Т. Мазовецький (очільник першого некомуністичного уряду у країнах Східної Європи) у лютому 1990 р. під час виступу в Європейському парламенті. Цю ідею підтримав міністр закордонних справ К. Скубишевський, який виступив на засіданні польського Сейму в червні 1991 року із заявою, в якій стверджувалося, що основною метою Польщі у перспективі є вступ до Європейського Співтовариства на правах повноправного члена [4, с. 65].

Однак процес інтеграції до Європейської Унії вимагав від Польської держави запровадження реформ в усіх сферах суспільного життя, оскільки країна відставала фактично за усіма показниками від

західноєвропейських держав. З цього часу Польща почала активно впроваджувати реформи для досягнення відповідних стандартів.

Період з 1990–1994 рр. характеризувався активізацією реформ в економічній та політичній сферах, зміною авторитарного режиму на демократичний, створенням багатопартійності. В економіці країни була встановлена рівновага між попитом та пропозицією за рахунок вільної взаємодії ринкових сил, лібералізації цін і торгівлі. У державі була створена законодавча база, яка передбачала існування ринкової економіки та ефективного регулювання прав власності; була досягнена макроекономічна стабільність, що проявлялось у відносній цінній стабільності тощо. Однак, через те, що Польща занадто швидко відкривала свій внутрішній ринок для товарів з ЄС, держава зіштовхнулася зі зростанням дефіциту зовнішньої торгівлі, що, своєю чергою, призвело до негативних наслідків.

Кардинальним трансформаціям сприяло укладення угоди про асоціацію між Польщею та Європейською Унією. У квітні 1990 р. Брюссель офіційно висунув польській стороні умови, на яких могли розпочатися переговори про асоціацію: поступ в реалізації політичних та економічних реформ, дотримання прав людини, функціонування механізмів ринкової економіки, наявність в країні політичного плюралізму. 16 грудня 1991 р. Польща та ЄЕС підписали “Європейську угоду про створення асоціації між РП, з одного боку, та європейськими спільнотами та державами – її членами, – з іншого”. Однак внутрішні проблеми Європейської Унії, викликані небажанням прискорювати процес інтеграції зі східними партнерами, призвели до затримання процесу ратифікації цих договорів, через це Європейська угода про асоціацію повністю вступила в силу лише 1 лютого 1994 р., хоча частина договору, що присвячена торгівлі, набрала юридичної сили 1 березня 1992 року [16].

Справжньою перемогою Польщі та інших країн ЦСЄ став саміт країн-членів ЄС у Копенгагені (21–22 червня 1993 року), де було вперше офіційно проголошено, що держави, з якими підписано договір про асоціацію, можуть стати повноправними членами Євросоюзу. У Копенгагені вперше були сформульовані основні критерії вступу країн ЦСЄ до ЄС: “...стабільність інститутів, що є гарантими демократії, верховенства права, прав людини і поваги та захисту прав меншин; існування чинної ринкової економіки, а також спроможність впоратися з конкурентним тиском та ринковими відносинами у межах Європейського Союзу; приведення національного законодавства у повну відповідність правовим нормам Євросоюзу; здатність взяти на себе обов'язки членства, включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу” [10]. З метою відповідності політичній

складовій Копенгагенських критеріїв у 1989–2004 роках у Польщі було проведено реформування низки суспільних інститутів країни. Це дало змогу побудувати їх діяльність на принципах прозорості, демократії, автономії та рівного доступу для усіх громадян. Тут потрібно відзначити модернізацію судової системи Польщі, яка привела до переходу польських суддів до функціонування згідно з загальноприйнятою у правовій сфері Європейського Союзу концепцією *judicial capacity*, відповідно до якої дієздатність суддів рівно як і дієздатність судової системи загалом має спиратись на чотири взаємодоповнюючі засади: незалежності, професіоналізму, відповідальності, організаційної досконалості. Ці зміни разом зі збільшенням загальної кількості суддів, кардинальним оновленням кримінального, адміністративного, цивільного та трудового права привели до зростання ефективності діяльності правоохоронної системи країни.

Європейська угода (про асоціацію) передбачала тісну співпрацю між ЄЕС та Польською державою за кількома стратегічними напрямками: політика, економіка, культура та євроінтеграція. У межах політичної співпраці Угода передбачала створення механізму постійних консультацій між Брюсселем та Варшавою. Політичний діалог також мав відбуватися напередодні міжнародних зустрічей і засідань міжнародних організацій з метою вироблення спільної політики. Сприяло політичному діалогу і створення спільних органів Асоціації: Ради Асоціації, Комітету Асоціації, Парламентського Комітету Асоціації, а також багатьох органів, що повинні були допомагати Раді у її роботі. Головна мета діяльності цих органів полягала у проведенні моніторингу процесу реалізації положень, закладених у Європейській Угоді. Можна стверджувати, що органи Асоціації були аналогами керівних інститутів ЄЕС. Такий дубляж давав можливість Польщі отримати цінний досвід співпраці з Європейською Унією, який міг використовуватись і після вступу в ЄС [4, с. 114].

У цьому контексті поворотним моментом стало прийняття нової Конституції Польщі 2 квітня 1997 року [9]. Ухвалена Конституція стала результатом тривалих політичних дискусій та переговорів. Маючи за пріоритет потенційне членство Польщі в ЄС, проєктанти Конституції 1997 р. заклали в неї окреме підґрунтя для майбутнього делегування певних компетенцій до ЄС. Важливий пункт “Європа” вміщено у ст. 90 Конституції. Він мав за мету знайти рівновагу між збереженням засад національного суверенітету і передбаченою можливістю інтеграції в ЄС. У цій особливій ст. 90 Конституції стверджується, що: “Республіка Польща може, на підставі міжнародних угод, делегувати до міжнародної організації або міжнародної інституції

компетенцію органів державної влади з деяких конкретних питань”. Це положення створило достатню законну основу для приєднання Польщі до Європейського Союзу [6, с. 101–108].

Офіційну заявку на членство (повноцінне) в ЄС Польща подала у квітні 1994 р. Сам документ містив усього одне речення, однак до лаконічної офіційної заяви про членство польська сторона додала доволі об’ємний Меморандум. У ньому уряд РП обґрунтував рішення подати офіційну заяву на вступ до ЄС тим, що політична та соціально-економічна ситуація в країні відповідає Копенгагенським критеріям. Подання офіційної заяви на вступ до ЄС та визначення Європейським Союзом загальної стратегії приєднання для країн-кандидатів змусили уряд Польщі створити орган, завдання якого полягало у перспективному плануванні політики європейської інтеграції. Таким органом став Комітет Європейської інтеграції (КЄІ), створений спеціальним законом від 8 серпня 1996 року. Фактично Комітет європейської інтеграції являв собою філіал Ради Міністрів РП, що підвищувало рівень його управлінської мобільності та свідчило про серйозне ставлення влади країни до проблем європейської інтеграції [6].

Першим документом з перспективного планування процесів європейської інтеграції стала “Програма дій з пристосування польської економіки та правової системи до вимог ЄС”. Національна стратегія інтеграції стала серйозним кроком під час приготування країни до членства в Європейському Союзі. Цей документ був підготовлений КЄІ, а затверджений Радою Міністрів 28 січня 1997 року [15]. Головною метою НСІ було визначення найкоротшого та найефективнішого шляху інтеграції Польщі до ЄС. Того самого року відповідно на документ Євросоюзу “Партнерство заради членства” стало прийняття КЄІ “Національної програми підготовки Польщі до членства в ЄС”. На підставі аналізу цього документа можна відзначити такі основні напрямки підготовки Польщі до вступу в ЄС:

- реформування економіки країни (пріоритет тут надавався реструктуризації державних підприємств та приватизації);
- посилення управлінського потенціалу державно-адміністративних структур;
- адаптація певних соціально-економічних сфер життєдіяльності польського суспільства до вимог внутрішнього ринку ЄС;
- розробка єдиної концепції політики структурних змін та розвитку сільських районів;
- реалізація масштабних програм з охорони навколишнього середовища;
- боротьба зі злочинністю та корупцією [4, с. 126].

Останнім важливим пунктом підготовчого етапу до акцесійних переговорів стала Анкета з питаннями, яку 26 квітня 1996 року Єврокомісія надіслала до країн-кандидатів на приєднання, зокрема і до уряду Польщі. Отримавши вичерпні відповіді на усі запитання, Комісія ЄС представила 16 липня 1997 року висновки про офіційну заявку Польщі на членство у Європейському Союзі (Avis). На підставі цього документа було прийняте рішення розпочати офіційні переговори з Польщею про об'єднання з ЄС [1, с. 11].

Офіційні переговори між Польщею та ЄС щодо вступу до Унії розпочалися 31 березня 1998 року. За процес проведення акцесійних переговорів з польського боку відповідав передусім уряд РП. Також основне навантаження з підготовки та проведення переговорів було покладено на створене 27 березня 1998 року Об'єднання зі справ акцесійних переговорів.

У 2002 р. процес переговорів між Польщею та Європейським Союзом набрав обертів і увійшов у фазу прийняття остаточних рішень. Цьому значною мірою сприяло рішення, прийняте під час засідання Європейської Ради у червні 2001 року: країни-кандидати, "...які вдало проведуть акцесійні переговори до кінця 2002 року, матимуть змогу долучитися до співтовариства у 2004 році" [3, с. 18, 19].

Офіційні переговори щодо приєднання Польщі до ЄС тривали 57 місяців та проводилися за 29 напрямками. Причому за більшістю з них сторонам вдалося порівняно швидко прийти до консенсусу. Найпроблемнішими виявилися переговори за такими тематичними сферами, як сільське господарство, вільне пересування капіталу та осіб, регіональна політика, фінанси і бюджет, політика конкуренції.

Незважаючи на те, що під час проведення переговорів польська сторона йшла на поступки з більшої частини питань, загалом Польщі вдалося домогтися доволі вигідних умов приєднання до ЄС. Так, ставши членом Європейського Союзу, вона мала отримувати з європейського бюджету значно більше фінансових ресурсів, ніж віддавала до нього. Крім того, Польщі вдалося відтермінувати запровадження багатьох норм права ЄС і тим самим дати час вразливим галузям економіки для підготовки до функціонування на правових засадах Європейської Унії [3, с. 27–30].

Польська Республіка повинна була докласти багато зусиль для виконання досягнених домовленостей на практиці. Та незважаючи на це, Польщі вдалося досягти, за підсумками акцесійних переговорів, значно кращих результатів, ніж іншим дев'ятьом країнам-кандидатам на членство, з якими ЄС паралельно проводив переговори. Цей факт свідчить про значну залежність умов приєднання до Євросоюзу від майстерності ведення переговорів країною-кандидатом. Це говорить про те, що українській владі необхідно ретельно підготуватися

до ймовірних акцесійних переговорів з ЄС та обрати максимально ефективну стратегію і тактику ведення цих перетрактацій.

Окрім внутрішніх перетворень, на нашу думку, важливу роль у процесі інтеграції Польщі до Європейського Союзу відігравав зовнішньополітичний фактор, а саме: участь у багатьох міжнародних організаціях глобального, регіонального та субрегіонального рівня, зокрема у Вишеградському об'єднанні та Раді держав Балтійського моря, ОБСЄ, НАТО, Раді Європи, а також співпраця у рамках "Веймарського трикутника".

Так, наприклад, об'єднання "Вишеградська четвірка" було створене країнами Центрально-Східної Європи (Чехією, Словаччиною, Польщею та Угорщиною) у 1991 році і головною метою угруповання було проголошено саме інтеграцію до євроатлантичних структур. Країни знаходилися фактично в однакових стартових умовах та хотіли позбутися наслідків комунізму. Окрім спільних прагнень, держави відзначалися спільним історичним минулим та географічною близькістю. І хоча учасники об'єднання йшли різними шляхами до Європейського Союзу, взаємну підтримку та солідарність цих країн важко переоцінити. Доказом тому є Вишеградський меморандум, який у вересні 1992 року Польща спільно з іншими країнами Вишеградської групи надала Комісії та Раді ЄЕС. Меморандум проголосив стратегічну мету Польщі, Чехословаччини, Угорщини – повноцінне членство в Європейській Унії. Крім того, документ визначав основні напрямки євроінтеграційних процесів, у тому вигляді, як їх бачили країни Вишеградської групи на найближчий період: ратифікація європейських угод, постійний політичний діалог, прискорення економічної інтеграції, реалізація програм економічної допомоги. Мета Меморандуму полягала в активізації процесу приєднання країн Вишеградської Унії до Європейського Співтовариства. Своєю чергою, Європейська Рада, ознайомившись з меморандумом, прийняла рішення розглянути питання прийняття згаданих країн до Євросоюзу на засіданні в Копенгагені у 1993 році. Отже, Меморандум зіграв свою роль у процесі євроінтеграції згаданих країн як чинник дипломатичного тиску на Європейську Унію. Причому факт спільного прийняття цього документа трьома країнами значно посилював його увагу та значення в процесі розширення ЄС на схід [7, с. 155].

Іншим, не менш важливим, проявом міжнародної співпраці Польщі в євроінтеграційний період є участь у "Веймарському трикутнику", до якого, окрім Польщі, входять такі країни, як Франція та Німеччина. Інтерес РП у цьому об'єднанні був очевидний: вона прагнула знайти підтримку в європейському регіоні. Своєю чергою, Німеччина та Франція вважали за необхідне створити контроль над

регіоном Центрально-Східної Європи, а найвдалішим кандидатом на цю роль була саме Польща. Тому 28 серпня 1991 р. три європейські держави – Республіка Франція, Федеративна Республіка Німеччина та Республіка Польща підписали спільну декларацію про співпрацю. Держави – засновниці Євросоюзу – Франція та Німеччина – також сподівались, що залучення Польщі до такої тристоронньої співпраці сприятиме і включенню її до загальноєвропейської спільноти. Серед ініціатив тристоронньої взаємодії варто відзначити адаптацію польської економіки та юридичної системи як країни-кандидата на вступ до ЄС, завдяки численним франко-німецьким зв'язкам у галузі сільського господарства, навколишнього середовища, транспорту та внутрішніх справ. Держави-учасниці “Веймарського трикутника” велику увагу приділяли військовій співпраці: збори експертів, організація щорічних військових семінарів, а після вступу Польщі до НАТО основна увага приділялася узгодженню позицій з європейської політики безпеки та оборони. Загалом можна з упевненістю говорити, що участь Польщі у “Веймарському трикутнику”, а саме – тісна співпраця із Францією та Німеччиною, сприяли вдалій інтеграції її до НАТО та ЄС.

Окрім того, важливим кроком на шляху до членства в ЄС Польща вважала приєднання до Північноатлантичного альянсу. Повноцінним членом НАТО Польща стала 12 березня 1999 року. Вступ до Альянсу наблизив країну до “родини західних країн”, а також через те, що більшість країн-членів ЄС були одночасно і членами Альянсу, факт приєднання до НАТО дещо полегшив процес ведення акцесійних переговорів з ЄС за певними напрямками. До того ж у “...ході інтеграції до Північноатлантичних структур Польська держава здобула надзвичайно важливий та корисний досвід ведення інтеграційних переговорів на міжнародному рівні” [14, с. 51].

Процес інституційної перебудови Польщі завершився після підписання Акцесійного договору у 2003 році. Після того, як 8 квітня 2003 року Рада Міністрів РП погодила підписання Акцесійного договору, Європарламент переважною більшістю голосів затвердив пропозицію щодо входження Польщі та ще дев'яти європейських країн до Європейського Союзу з 1 травня 2004 року. Логічним наслідком цих рішень стало “підписання 16 квітня 2003 року на саміті країн ЄС в Афінах акцесійних документів між країнами ЄС та десятьма країнами Центрально-Східної та Південної Європи” [4, с. 158].

Офіційним та повноправним членом ЄС Польська Республіка стала 1 травня 2004 року. Подія стала справжнім святом для 10 держав, що вступили до ЄС. У цей урочистий день Польщу представляли Президент Олександр Кваснєвський та Прем'єр-міністр Лешек Міллер. Через це в історії Польщі розпочався новий етап, у якому держава змогла

заявити про себе, як про повноправного члена Європейського Союзу усій світовій спільноті.

Отже, близько п'ятнадцяти років знадобилось Польщі для того, щоб увійти до Європейського Союзу. За цей час держава здійснила реформи фактично в усіх сферах суспільного життя для того, щоб відповідати Копенгагенським критеріям. До найважливіших подій цього процесу можна зарахувати: підписання Європейської угоди про асоціацію у 1991 р., яка започаткувала систематичний діалог між Польщею та ЄЕС, та сприяла соціальним трансформаціям у країні; саміт у Копенгагені у 1993 р., на якому було проголошено, що держави, з якими підписаний договір про асоціацію, можуть стати повноправними членами Євросоюзу, досягши певних критеріїв; подання Польщею офіційної заявки на членство в ЄС у 1994 р.; початок офіційних переговорів між сторонами у 1998 р.; вступ Республіки Польщі до Європейського Союзу, який відбувся у 2004 р. За роки інтеграції Річ Посполита зосередила свої зусилля як на змінах у внутрішній політиці країни (економічна, судова, інституційна та інші реформи), так і на співпраці регіонального та міжнародного рівнів (участь у Вишеградському об'єднанні, вступ до НАТО, співпраця у рамках Веймарського трикутника тощо). Для України досвід вступу нашого західного сусіда – Польщі є надзвичайно актуальним, оскільки аналіз позитивних та негативних моментів цього процесу може прискорити приєднання до євроатлантичних структур.

Отже, аналізуючи досвід інтеграції Польської Республіки, можемо виробити такі рекомендації для України:

- найближчим часом розпочати підготовку висококваліфікованих фахівців з адаптації законодавства України до законодавства ЄС;

- врахувати жорстку та дієву тактику ведення переговорів Польщі та не очікувати перших кроків з боку структур ЄС;

- провести реформи, що уможливлять наблизитись до Копенгагенських критеріїв, особливо в економічній, судовій та соціальній сферах;

- вдосконалити вже існуючі механізми інституційного забезпечення європейської інтеграції та створити вищий Координаційний орган на зразок польського Комітету європейської інтеграції;

- позитивний досвід Вишеградської четвірки вказує на можливість створення аналогічного угруповання, яким, на нашу думку, може стати об'єднання України з Грузією та Молдовою, оскільки три країни мають спільні проблеми, виклики та перспективи, і знаходяться на початковому етапі інтеграції до ЄС (підписана Угода про асоціацію);

- українському керівництву варто налагоджувати тісніші контакти всередині самого інтеграційного утворення, співпрацю з окремими країнами-членами

ЄС, яскравим прикладом такої плідної співпраці Польщі було об'єднання "Веймарський трикутник".

Важливість курсу євроінтеграції для України у світлі динаміки міжнародних відносин зумовлює потребу подальших досліджень специфіки євроінтеграційного процесу Польщі та інших країн Центрально-Східної Європи.

1. Басараб М. Б. Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.01 „Теорія та історія політичної науки” / М. Б. Басараб. – К., 2004. – 16 с. 2. Білянський О. Проблема вибору та пріоритетності інтеграційного вектора Республіки Польща (1989–1991) / О. Білянський // Україна–Європа–Світ: Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 10. – С. 419–423. 3. Бочаров С. В. Основні напрямки та проблемні питання офіційних переговорів щодо приєднання Польщі до ЄС (1998–2002 рр.) / С. В. Бочаров // Схід. – 2009. – № 1. – С. 66–71. 4. Бочаров С. В. Шлях Польщі до Європейського Союзу: моногр. / С. В. Бочаров. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 270 с. 5. Гуральчик Б. Саміт Європейського Союзу в Копенгагені: польська та угорська перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sokin.info/ea/2003/3/20030305.html>. 6. Демократизація і Європейський Союз: країни Центральної і Східної Європи в першому десятилітті XXI ст. / А. Боднар та ін.; пер. з англ. О. Кислюка. – К.: Український письменник, 2012. – 267 с. 7. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки / під ред. В. І. Андрійко. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – 237 с. 8. Звягіна О. М. Вироблення нового курсу зовнішньої політики Польщею у 1990-ті роки [Електронний ресурс] / О. М. Звягіна. – Київ: Гілея, 2012. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_60/Gileya60/143_doc.pdf. 9. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>. 10. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (інформ-аналіт. довідка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>. 11. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. – К.: Знання, 2012. – 759 с. 12. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): навч. посіб. / М. М. Кріль. – К., 2008. – 287 с. 13. Ложечкін В. С. Етапи європейської інтеграції Республіки Польща (1989 – 2004 рр.) / В. С. Ложечкін // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 49–53. 14. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі: навч. посіб. / Я. Тимків. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 224 с. 15. Europe Agreement establishing an association between the Europe an Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part // Official Journal L 348. – 1993. – 31 desember. – P. 0002–0180. 16. Freedom in the World 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/FIW%202010%20Booklet--Final.pdf. 17. Ryszard Zięba.

Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie / Ryszard Zięba. – Wyd. 1. – Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2010. – 220 s.

1. Basarab M. B. Dosvid yevropeiskoi intehratsii Polshchi: perspektyvy dlia Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk: spets. 23.00.01 „Teoriia ta istoriia politychnoi nauky” / M. B. Basarab. – K., 2004. – 16 s. 2. Bilianskyi O. Problema vyboru ta priorytetnosti intehratsiinoho vektora Respubliky Polshcha (1989–1991) / O. Bilianskyi // Ukraina-Ievropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny. – 2012. – Vyp. 10. – S. 419–423. 3. Bocharov S. V. Osnovni napriamky ta problemni pytannia ofitsiinykh perehovoriv shchodo pryednannia Polshchi do YeS (1998–2002 rr.) / S. V. Bocharov // Skhid. – 2009. – № 1. – S. 66–71. 4. Bocharov S. V. Shliakh Polshchi do Yevropeiskoho Soiuzu: monohr. / S. V. Bocharov. – Donetsk: DonNU, 2011. – 270 s. 5. Huralchik B. Samit Yevropeiskoho Soiuzu v Kopenhaheni: polska ta uhorska perspektyva [Elektronnyi resurs] / B. Huralchik. – Rezhym dostupu: <http://www.sokin.info/ea/2003/3/20030305.html>. 6. Demokratyzatsiia i Yevropeyskyi Soiuz: krainy Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy v pershomu desiatylitti XXI st. / [A. Bodnar ta in.]; pereklad z anhliiskoi Oleksandra Kysliuka. – Kyiv: Ukrainyskyi pismennyk, 2012. – 267 s. 7. Dosvid krain Vyshehradskoi chetvirky na shliakhu do YeS: mozhlyvosti dlia Ukrainy: analitichni otsinky / [pid red. V. I. Andriiko]. – Uzhhorod: Vyd. V. Padiaka, 2003. – 237 s. 8. Zviahina O. M. Vyrobлення novoho kursu zovnishnoi polityky Polshcheiu u 1990-i roky [Elektronnyi resurs] / O. M. Zviahina. – Kyiv: Hileia, 2012. – Rezhym dostupu: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_60/Gileya60/143_doc.pdf. 9. Konstytutsiia Respubliky Polshcha vid 2 kvitnia 1997 roku. – [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>. 10. Kopenhahenski kryterii chlenstva v Yevropeiskomu Soiuzi (inform-analit. dovidka) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>. 11. Kopiika V. V. Yevropeyskyi Soiuz: istoriia i zasady funktsionuvannia: navch. posib. / V. V. Kopiika, T. I. Shynkarenko; za red. L. V. Huberskoho. – K.: Znannia, 2012. – 759 s. 12. Kril M. M. Istoriia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (kinets KhKh – pochatok KhKhI st.): navch. posib. / M. M. Kril. – K., 2008. – 287 s. 13. Lozhechkin V. S. Etapy yevropeiskoi intehratsii Respubliky Polshcha (1989 – 2004 rr.) / V. S. Lozhechkin // Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – 2009. – № 2. – S. 49–53. 14. Tymkiv Ia. Teoriia i praktyka suchasnoi yevropeiskoi polityky bezpeky: pryklad Polshchi: navch. posib. / Ia. Tymkiv. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2011. – 224 s. 15. Europe Agreement establishing an association between the Europe an Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part // Official Journal L 348. – 1993. – 31 desember. – P. 0002–0180. 16. Freedom in the World 2010 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/FIW%202010%20Booklet--Final.pdf. 17. Ryszard Zięba. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie / Ryszard Zięba. – Wyd. 1. – Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2010. – 220 s.